

О. С. Морозова,

к. е. н., судовий експерт-економіст, докторант кафедри міжнародних економічних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0003-0334-0580

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.9.28

СУТНІСТЬ ДЕФІНІЦІЇ "ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА"

E. Morozova,

PhD in Economics, forensic economist, Doctoral candidate of the Department of International Economic Relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

THE ESSENCE OF THE DEFINITION "ECONOMIC EXAMINATION"

У статті проаналізовано дефініції категорії "економічна експертиза", розглянуто існуючі підходи до визначення їх змісту. Подано власне бачення сутності економічної експертизи як призначений судом аналіз, який проводиться експертом-економістом, котрий має спеціальні знання з веденням бухгалтерського і податкового обліку, фінансово-кредитних операцій, фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Вивчені основні завдання економічної експертизи, які передбачають зводяться до документальної обґрунтованість здійснених операцій та відповідності нормативно-правовим актам. Розглядаючи сутність економічної експертизи також розкрито її специфіку, яка передбачає забезпечує отримання висновку експерта як джерела доказів про факти, що мають значення для розслідуваної справи та застосування експертних знань з економічною специфікою обов'язкове в ході дослідження фактів господарської діяльності, явищ, бізнес-процесів, засобів господарюючого суб'єкта та джерел фінансування. Вивчено різні групи методів економічної експертизи: загальнонаукові; спеціальні розрахунково-аналітичні; спеціальні документальні методи.

The article analyzes the definitions of the category "economic expertise", considers existing approaches to determining their content. The own vision of the essence of economic expertise is presented as a court-appointed analysis conducted by an expert economist who has special knowledge of accounting and tax accounting, financial and credit operations, financial and economic activities of economic entities. The main tasks of economic expertise are studied, which include: documentary substantiation of the amount of shortage or surplus of inventory and cash, period and place of their formation; documentary substantiation of registration of operations on reception, storage, manufacturing, realization of inventory items, including money, fixed assets, rendering of services; documentary validity of reflection in the accounting of cash, securities; documentary substantiation of reflection in the accounting of operations on accrual and payment of wages, other payments; compliance with regulatory legal acts of reflection in tax accounting of income and expenses on financial and economic transactions subject to income tax; compliance

with regulatory legal acts of reflection in tax accounting of tax liabilities and tax credit for value added tax.

Considering the essence of economic expertise, it is necessary to reveal its specifics, which is manifested in the following: economic expertise provides an expert opinion as a source of evidence of facts relevant to the case under investigation. Different groups of methods of economic examination are studied: general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction and others); specific scientific methods: a) calculation and analytical, economic analysis, statistical calculations, economic and mathematical methods); b) documentary (information modeling, examinations of various kinds, research of documents, normative-legal regulation); c) generalization and implementation of examination results, grouping of shortcomings by periods of occurrence, analytical groupings, systematized presentation of results in the expert's opinion, implementation of examination results.

Ключові слова: економічна експертиза, діяльність, дослідження, бухгалтерський облік, податковий облік, завдання, метод.

Key words: economic expertise, activity, research, accounting and tax accounting, tasks, method.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних нестабільних умовах соціально-економічної, а також політичної ситуації необхідно посилювати державний контроль за діяльністю всіх господарюючих суб'єктів. Одне із ключових місць у економічних процесах, котрі відбуваються в нашій країні, посідає економічна експертиза діяльності суб'єктів господарювання. З кожним роком роль економічної експертизи збільшується, це пов'язано із посиленням боротьби конкурентної і складнощами процесів глобалізаційних. Вищенаведене доводить актуальність досліджуваної тематики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Оцінювання рівня розвитку економічної експертизи є неможливим без наукових досліджень фахівців у цій галузі, передусім в галузі теорії і практики, із врахуванням безперервних політичних, а також економічних змін в країні. Значний внесок у дослідження сутності економічної експертизи зробили такі науковці: В. Вавілова, І. Голяш, Д. Дема, В. Дерій, Л. Дікань, Н. Клименко, О. Кожушко, О. Колісник, А. Костров, І. Перевозова, В. Понікаров, В. Понікаров, С. Романів, В. Федчишина та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутності дефініції "економічна експертиза", визначення її основних завдань, розкриття специфіки та вивчення різні групи методів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

До недавнього часу економічна експертиза мала назву бухгалтерської. Але з розширенням кола економічних завдань, що ставилися перед експертами-бухгалтерами, виникла нагальна необхідність зміни назви цього виду експертизи. Згодом Президія науково-консультативної і методичної ради із проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України перейменувала "бухгалтерську експертизу" на "економічну".

Економічна експертиза виступає одним із найпоширеніших видів судових експертиз. Потреба у експертизі економічній виникає в ході судового розгляду справ цивільних з питань майнових, розгляду справ щодо адміністративних правопорушень у сфері фінансів і діяльності підприємницької, а також у ході розслідуванні справ кримінальних відносно злочинів у галузі діяльності господарської. В ході здійснення економічних експертиз проводиться аналіз виробничої і фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій, котрі отримали збитки, понесли втрати, відбулося привласнення цінностей, порушення фінансової, бюджетної і платіжної дисципліни, безгосподарність, та встановлюється розмір матеріальної відповідальності за шкоду заподіяну.

Особливість економічної експертизи ґрунтується на дослідженні діяльності фінансово-господарської суб'єктів господарювання, котрі в межах діючого законодавства реалізуються особою, яка володіє знаннями спеціальними у галузі економіки, з ціллю надання ви-

ЗАВДАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

- документальна обґрунтованість розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення;
- документальна обґрунтованість оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, у тому числі грошових, основних засобів, надання послуг;
- документальна обґрунтованість відображення в обліку грошових коштів, цінних паперів;
- документальна обґрунтованість відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат;
- відповідність нормативно-правовим актам відображення в податковому обліку доходів та витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток;
- відповідність нормативно-правовим актам відображення в податковому обліку податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість.

Рис. 1. Основні завдання економічної експертизи

сновку відносно переліку питань, котрі були визначені органами дізнання, досудового слідства або суду.

Питання проведення економічної експертизи на даному етапі розвитку суспільства вимагають уваги як у науковому, так і в практичному аспектах. Становлення категорії "економічної експертизи" неможливо уявити без досліджень фахівців у цій сфері, а саме в галузі теорії та практики, з врахуванням політичних, соціальних, правових та економічних змін, які відбулися в нашій державі.

Свій внесок у дослідження дефініції "економічної експертизи" здійснили не тільки науковці галузі економіки, а й юридичної галузі. Наукова література переважно свідчить про експертизу судово-бухгалтерську (судово-економічну). Цей вид експертизи здійснюється за порученням судово-слідчих органів із метою встановлення істини відносно законності та чіткості висвітлення у системі обліку фінансового і управлінського фактів діяльності господарської; порушень ключових вимог відносно формування фінансової, статистичної, податкової звітності; проведення кредитних та розрахункових операцій, і ще операцій з капіталом власним і позиченим.

У практиці української експертизи економічної період розквіту та становлення давно закінчився, і в сучасних умовах усі види судово-економічної експертизи є переліком різноманітних досліджень, в яких вітчизняні фахівці досягли певного рівня професіоналізму.

Відповідно до "Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень" до ключових видів експертизи відносяться: "криміналістична; інженерно-технічна; економічна; товарознавча; експертиза у сфері інтелектуальної власності; психологічна; мистецтвознавча; екологічна; військова; геологічна. Згідно з цією Інструкцією "економічна експертиза — це експертиза: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій" [4].

Як ключовий інструмент захисту законних інтересів громадян та суб'єктів господарювання, експертиза економічна реалізує цілу низку завдань конкретних, котрі представлені на рисунку 1.

Дікань Л.В., Понікаров В.Д., Кожушко О.В. вважають, що під терміном "економічна експертиза треба розуміти процесуальну форму дослідження на основі спеціальних знань у різних сферах економіки, господарського аналізу, ревізії та контролю первинних облікових документів, бухгалтерських та податкових регістрів та фінансової звітності суб'єктів господарювання різних форм власності з метою вирішення широкого кола питань, що виникають при розслідуванні економічних злочинів та судовому розгляді господарських суперечок" [3].

На думку І. Перевозової, "економічна експертиза дуже потрібна для обґрунтування впевненості щодо управлінських рішень, котрі ухвалюються підприємствами. Авторка вважає, що доцільно використовувати саме економічну експертизу як найдієвішу форму фінансового контролю підприємства. Суть економіко-експертного дослідження тут може зводитися до завдання виявлення найбільш економічного напрямку реалізації запропонованого заходу щодо функціонування певної ділянки економічної діяльності. Або навпаки — для обґрунтування впевненості щодо достовірності функціонування цієї ділянки на вже проведений захід" [8].

В.В. Вавілова визначає економічну експертизу як "експертне дослідження матеріальних об'єктів (документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності), що містять інформацію про обставини справи та підлягають дослідженню у суді за їх змістом та формою і допомагають суду досягти об'єктивності у доказуванні, дотримуватися принципів рівних можливостей у процесі, презумпції невинуватості, забезпечення змагальності у доведенні дійсного стану фактів та захисту прав і свобод" [1].

С.Р. Романів і І.Д. Голяш зазначають, що "відсутність єдиного підходу у чинних законодавчо-нормативних, процесуальних та інструктивних документах до змісту економічної експертизи призвело до хаотичності трактування її сутності за назвами у різних наукових джерелах (наприклад, державна економічна експертиза, незалежна економічна експертиза, судово-економічна експертиза, експертно-економічне дослідження, експертно-економічна оцінка та ін.), підміни одних форм економічного контролю іншими (в окремих випадках не су-

дово-економічна експертиза, а аудит трактується як засіб доведення істини), невизначеності рівня фахових спеціальних знань, якими слід обов'язково володіти експерту-економісту, і т. д." [10].

Понікаров В.Д. у своєму навчальному посібнику наголошує, що "економічна експертиза — це дослідження на основі спеціальних знань у різних сферах економіки, господарського аналізу, ревізії та контролю первинних облікових документів, бухгалтерських і облікових регістрів та фінансової звітності суб'єктів господарювання різних форм власності з метою вирішення широкого кола питань, які виникають під час розслідування економічних злочинів і судового розгляду господарських спорів" [9].

Колісник О. визначає, що "економічна експертиза — це процесуальна дія, яка виявляється в проведенні дослідження експертом за допомогою вивчення, аналізу звітності та документів бухгалтерського, податкового та фінансово-економічного характеру з метою надання висновку стосовно кола питань, які були поставлені перед початком роботи" [6].

Російський вчений Костров А. наголошує на тому, що "економічна експертиза — це спеціальна комплексна дисципліна, в якій теоретичні та практичні знання з галузі економічної науки розглядаються в площині права. В результаті проведення експертизи мають бути проведені аналіз інформації економічного характеру та висунення висновків щодо подальшого вирішення питань, які стояли перед експертом перед початком проведення експертизи" [7]. Дане тлумачення відображає сутність економічної експертизи, але потребує деякого уточнення, а саме в частині вивчення завдань і мети економічної експертизи.

Дослідники Н.І. Клименко і В.В. Федчишина акцентують увагу на тому, що "проведення економічної експертизи зумовлене потребою у спеціальних економічних знаннях із бухгалтерського обліку, оподаткування, аналізу результатів фінансово-господарської діяльності для забезпечення повноти, всебічності й об'єктивності дослідження фактичних обставин справи" [5].

Здійснення експертизи економічної є складний і трудомісткий процес. У дослідницькій частини експертного висновку під час вивчення об'єктів дослідження експерт вдається до використання різних методик, які складаються з методів, характерних в основному для всіх видів економічних експертиз. Під методами економічної експертизи слід розуміти сукупність застосовуваних експертом методичних прийомів (сформованих на основі загальнонаукових методів і методів інформаційно-аналітичних наук) дослідження інформації про факти фінансово-господарської діяльності господарюючих суб'єктів, зафіксованої на матеріальних носіях представлених на експертне дослідження.

Досліджуючи сутність експертизи економічної, варто розкрити також її специфіку, котра проявляється в такому:

1) економічна експертиза передбачає формування висновку експерта котрий є джерелом доказів стосовно фактів, котрі мають значення для справи розслідуваної. Важливо зауважити, що процесуально-правова форма експертизи економічної обґрунтовується та-

кими ознаками: регламентоване призначення законодавством процесуальним; експертний висновок у галузі економіки виступає процесуальним доказовим джерелом;

2) використання результатів експертизи із специфікою економічною обов'язкове в процесі аналізу фактів діяльності господарської, явищ, бізнес-процесів, засобів господарюючого суб'єкта і фінансування джерел.

Така специфічна особливість пояснюється тим, що переважну частину експертиз економічних становлять знання обліково-економічні, котрі використовуються експертом при аналізі фактів діяльності господарської, явищ, видів та сегментів діяльності, бізнес-процесів, котрі привернули увагу до себе та перебувають у матеріалах справи (кримінального, цивільного, адміністративного, арбітражного). Дану інформацію експерт може отримати із документів первинних, регістрів облікових, звітності фінансової за умов підтвердження її точності. Документація облікова, котра генерується суб'єктом господарювання, має інформацію, котра виникає, реєструється, існує, переробляється та перетворюється у різноманітні показники економічні.

У науковій літературі автори виділяють різні групи методів економічної експертизи. До таких відносяться: загальнонаукові методичні прийоми (аналіз, синтез, індукція, дедукція та інші); конкретні наукові методичні прийоми: а) розрахунково-аналітичні, економічний аналіз, статистичні розрахунки, економіко-математичні методи; б) документальні (інформаційне моделювання, експертизи різних видів, дослідження документів, нормативно-правове регулювання); в) узагальнення і реалізація результатів експертизи (угруповання неоліків по періодах виникнення, аналітичні угруповання, систематизований виклад результатів у висновку експерта, реалізація результатів експертизи.

В інших джерелах виділяють три групи методів: загальнонаукові; спеціальні розрахунково-аналітичні (економічний аналіз, статистичні розрахунки, економіко-математичні методи); спеціальні документальні методи (перевірка арифметичних розрахунків (перерахунок), перевірка дотримання правил обліку окремих господарських операцій тощо).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, під економічною експертизою, на нашу думку, слід розуміти призначений судом аналіз, який проводиться експертом-економістом, котрий має спеціальні знання з веденням бухгалтерського і податкового обліку, фінансово-кредитних операцій, фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Економічна експертиза виконує певні завдань, які направлені на захист законних інтересів громадян і суб'єктів господарювання.

Специфіка експертизи економічної ґрунтується у забезпеченні одержання висновку експерта як джерела доказів відносно фактів, котрі мають значення для справи розслідуваної і застосуванні експертних знань з економічною специфікою обов'язкове в ході дослідження фактів господарської діяльності. Основними групами методів економічної експертизи є загальнонаукові

спеціальні розрахунково-аналітичні та спеціальні документальні методи.

Перспективним напрямом дослідження в подальших наукових роботах стане вивчення процедур економічної експертизи підприємств.

Література:

1. Вавілова В.В. Судова економічна експертиза: її види та можливості. Будні експерта. Журнал "Незалежного інституту судових експертиз. 2013. № 2. URL: <https://nise.com.ua/content/files/budni-experta-may.pdf> (дата звернення: 17.04.2021).

2. Дерій В.А., Дема Д.І. Економічна експертиза діяльності підприємств. Економіка та суспільство. 2017. № 11. С. 508—514. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/82.pdf (дата звернення: 15.04.2021).

3. Дікань Л.В., Понікаров В.Д., Кожушко О.В. Судово-економічна експертиза: навчальний посібник. Харків: Вид ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. 432 с.

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затверджено Наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 18.10.2021).

5. Клименко Н.І., Федчишина В.В. Судово-економічна експертиза: сучасний стан і актуальні питання. Криміналістичний вісник. 2016. № 1. С. 56—61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2016_1_117 (дата звернення: 14.04.2021).

6. Колісник О.П. Теоретичні основи судово-бухгалтерської експертизи. Фінанси, облік і аудит. 2009. № 14. С. 256—263.

7. Костров А.И. Судебная бухгалтерия: учебно-методический комплекс. Минск: Изд-во МИУ, 2007. 240 с.

8. Перевозова І. Економічна експертиза як пріоритетна форма фінансового контролю на підприємствах нафтогазової галузі України при вирішенні питань стосовно проведення природоохоронних заходів. Економіст. 2013. № 7. С. 54—55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2013_7_15 (дата звернення: 15.04.2021).

9. Понікаров В.Д. Судово-економічна експертиза: навч. посіб. Харків: ВД "ІНЖЕК", 2005. 232 с.

10. Романів С.Р., Голяш І.Д. Основні напрямки удосконалення правового регулювання судово-економічної експертизи в Україні. Економіка та суспільство. 2017. № 10. С. 796—801. URL: http://economyandsociety.in.ua/econrch_2017_5_10 (дата звернення: 17.14.2021).

References:

1. Vavilova, V.V. (2013), "Forensic economic expertise: its types and possibilities", Budni eksperta. Zhurnal "Nezalezhnogo instytutu sudovykh ekspertyz, [Online], vol. 2, available at: <https://nise.com.ua/content/files/budni-experta-may.pdf> (Accessed 17 April 2021).

2. Derij, V.A. and Dema, D.I. (2017), "Economic examination of enterprises", Ekonomika ta suspil'stvo, [Online], vol. 11, pp. 508—514, available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/82.pdf (Accessed 15 April 2021).

3. Dikan', L.V. Ponikarov, V.D. and Kozhushko O.V. (2014), Sudovo-ekonomichna ekspertyza [Forensic economic examination], KhNEU im. S. Kuznetsia, Kharkiv, Ukraine.

4. Ministry of Justice of Ukraine (1998), Instructions "on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (Accessed 18 April 2021).

5. Klymenko, N.I. and Fedchyshyna, V.V. (2016), "Forensic economic examination: current status and current issues", Kryminalistychnyj visnyk, [Online], vol. 1, pp. 56—61, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2016_1_117 (Accessed 14 April 2021).

6. Kolisnyk, O.P. (2009), "Theoretical foundations of forensic accounting", Finansy, oblik i audyt, vol. 14, pp. 256—263.

7. Kostrov, A.I. (2007), Sudebnaja buhgalterija [Forensic accounting], MIU, Minsk, Belarus.

8. Perevozova, I. (2013), "Economic expertise as a priority form of financial control at the enterprises of the oil and gas industry of Ukraine in resolving issues related to environmental protection measures", Ekonomist, [Online], vol. 7, pp. 54—55, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2013_7_15 (Accessed 15 April 2021).

9. Ponikarov, V.D. (2005), Sudovo-ekonomichna ekspertyza [Forensic economic examination], VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.

10. Romaniv, S.R. and Holias, I.D. (2017), "The main directions of improving the legal regulation of forensic economic expertise in Ukraine", Ekonomika ta suspil'stvo, [Online], vol. 10, pp. 796—801, available at: http://economyandsociety.in.ua/econrch_2017_5_10 (Accessed 17 April 2021).

Стаття надійшла до редакції 28.04.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73